Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 53, İstanbul 2025, 79-116. | *Araştırma Makalesi*

18. Yüzyılda İzmir ve Çevresinde Para Tedavülü, Sorunlar ve Çözüm Arayışları

*Hüseyin AL * - Mehmet ÇETİN ***

* Doç. Dr., Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), İstanbul Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-6690-0725

hal@bddk.org.tr

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6954-0908

ROR ID: https://ror.org/00dbd8b73

mehmet.cetin@deu.edu.tr

Atıf Bilgisi

AL, Hüseyin-Mehmet ÇETİN. "18. Yüzyılda İzmir ve Çevresinde Para Tedavülü, Sorunlar ve Çözüm Arayışları ". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 53 (Bahar 2025), 79-116.

Geliş Tarihi	01.02.2025	
Kabul Tarihi	20.03.2025	
Yayım Tarihi	12.07.2025	
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme	
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	
Yazar Katkıları	Araştırmanın Tasarımı Veri Toplanması Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama Makalenin Yazımı Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40) Yazar-1 (%70) - Yazar-2 (%30) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Yazar-1 (%40) - Yazar-2 (%60) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin	
Etik Bildirim	tkidergisii@gmail.com	
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	

ÖZET

İzmir 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Batı ile ticari bütünleşmesinde önemli bir metropol haline gelmiştir. Yaşanan ticari genişlemeye bağlı olarak kentte sağ paraya olan ihtiyaç artmıştır. Ancak İzmir ve çevresinde yeterli para arzının sağlanamaması piyasada yabancı paraların yaygın kullanımı, kalpazanlık ve kaçakçılık gibi parasal sorunlara yol açmıştır. Devlet, para arzına yönelik düzenleyici bir tedbir olarak İzmir Darbhânesi'ni (1697-1699) faaliyete geçirmişse de darbhâne kısa süre faaliyet gösterebilmiş ve bölgedeki parasal sorunlar süreklilik kazanmıştır. Bu çalışma İzmir'de ticari genişlemeye paralel olarak ortaya çıkan para tedavülü sorunlarını İzmir Darbhânesi ekseninde analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, dönem içinde Osmanlı Devleti tarafından hayata geçirilen para politikalarının İzmir özelindeki yansımalarını ve uygulamalarını birincil kaynaklar üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bulguları, yerel ve merkezi otoriteler tarafından geliştirilen politika tedbirlerinin tam anlamıyla etkili olamadığını göstermektedir. Sağlam para arzının yeterli olmadığı durumlarda eksik vezin ve ayardaki paraların toplum tarafından karşılıklı mutabakat çerçevesinde tedavül edilebildiği İzmir örneğinde gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

İzmir, Darphane, Para akımları, Para politikası, Kaçakçılık.

The Journal of Turkish Studies 53, İstanbul 2025, 79-116. | *Research Article*

The Circulation of Money in Izmir and its Surroundings in the 18th Century, the Problems and the Search for Solutions

*Hüseyin AL * - Mehmet ÇETİN ***

* Assoc.Prof. Dr., Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA), Istanbul Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-6690-0725

hal@bddk.org.tr

** Assoc.Prof. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Izmir Türkiye.

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6954-0908

ROR ID: https://ror.org/00dbd8b73

mehmet.cetin@deu.edu.tr

Citation

AL, Hüseyin-Mehmet Çetin. "The Circulation of Money in Izmir and its Surroundings in the 18th Century, the Problems and the Search for Solutions". *The Journal of Turkish Studies,* 53 (Spring 2025), 79-116.

Date of Submission	01.02.2025
Date of Acceptance	20.03.2025
Date of Publication	12.07.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contributions	Conceptualization — Author-1 (%60) - Author-2 (%40) Data Curation — Author-1 (%70) - Author-2 (%30) Investigation -Analysis -Validation — Author-1 (%50) -Author-2 (%50) Writing — Author-1 (%40)- Author-2 (%60) Writing – Review & Editing — Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	tkidergisii@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

ABSTRACT

From the 17th century onwards, İzmir emerged as a key metropolis in the commercial integration of the Ottoman Empire with the West. The city's expanding trade intensified the demand for hard currency, yet an inadequate money supply led to persistent monetary challenges, including the widespread use of foreign currency, counterfeiting, and smuggling. The Ottoman state established the İzmir Darbhânesi (1697–1699) to regulate the regional money supply. However, the mint's operations were short-lived, and monetary instability remained unresolved. This study examines the dynamics of money circulation in İzmir, focusing on the effectiveness of the monetary policies implemented by local and central authorities. Based on primary sources, the findings reveal that these policies failed to stabilize the region's currency system fully. The case of İzmir illustrates that in the absence of a reliable money supply, alternative monetary practices—such as the circulation of coins with incomplete denominations and values by mutual agreement—emerged as informal solutions.

Keywords

Izmir, Mint, Money flows, Monetary policy, Smuggling.

Giriş

Ticari genişlemenin yarattığı en önemli sonuçlardan biri, para ve benzeri ödeme araçlarının tedavülünü geliştirmesidir. Devletlerin bu gelişmeyi kendi lehine kullanabilmesinin koşulu ise ticaret dünyasının ihtiyaç duyduğu para arzının ve finansal hizmetlerin yeterli ölçüde sağlanabilmesidir. Para darbının siyasi hükümranın sorumluluğunda olması, hükümetlerin ticari gelişmeleri yakından takip ederek gerekli durumlarda önlem almalarını zorunlu kılmaktadır. Bunun gerçekleştirilememesi ticari genişlemeden sağlanacak kazanımların elde edilememesini beraberinde getirmektedir. Özellikle de para arzının gerektiği ölçüde karşılanamaması, madeni para rejimlerinin hâkim olduğu bölge ve dönemlerde piyasanın para ihtiyacının karşılanmasında yabancı sikkelerin yerli sikkeler ile ikamesine yahut yerli ve yabancı sikkelerin birlikte tedavül etmesine yol açabilmektedir. Bu durum, siyasi hükümranın para darbından elde edeceği senyoraj gelirlerini yabancı hükümranlarla paylaşması sonucunu doğurmaktadır. Para basımının siyasi hükümranlık ile ilişkilendirildiği Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın sonlarında yaşanan iç ve dış gelişmeler ve bu gelişmelerin ortaya çıkardığı kriz nedeniyle taşra eyaletlerinde; yabancı paraların piyasayı işgali, bölgeler arasındaki kur farklılıkları, kalpazanlık ve kıymetli maden kaçakçılığı gibi parasal sorunlar yaygınlık kazanmıştır.[1] 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ticari ve finansal bütünleşmesinde en önemli metropollerden biri haline gelen İzmir ve çevresinde büyümeye başlayan ve giderek yoğunlaşan ticari aktivitenin ihtiyaç duyduğu para arzının karşılanamaması, bu durumun tipik bir örneğini oluşturmaktadır.[2] Osmanlı merkezi yönetimi 16. yüzyılın sonlarından itibaren para sistemini merkezileştirmeye ve standardize etmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Buna karşın dönem içinde yaşanan parasal karmaşaya eklenen uzun süreli savaşlar ile salgın ve deprem gibi doğal afetlerin de etkisiyle 17. yüzyılın ikinci yarısından

[1] Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 27.; Sinan Marufoğlu, "Osmanlı Taşra Eyaletlerinde Para ve Finansman Sorunları: Musul, Bağdat ve Basra Eyaletleri Örneği", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, S. 53, 2010, s. 197.

[2] Neslihan Ünal, *İki Osmanlı Liman Kenti: İzmir ve Selanik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015, s. 52.; Elena Frangakis-Syrett, *18. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Kadar İzmir Ekonomisine Bir Bakış*, Çev. Ayşegül Sabuktay, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir, Uluslararası Sempozyum*, İzmir büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2001, s. 10.

itibaren uzun vadeli bir düşüş yaşayan İzmir'de ve benzer konumdaki diğer şehirlerde para politikasının yerel bir darphane üzerinden yürütülmesi mümkün olmamıştır.[3]

Bu çalışmanın amacı artan ticaret hacminin sağ paranın arzındaki artışla desteklenememesine bağlı olarak 17. yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın ortalarına dek uzanan dönemde ortaya çıkan parasal sorunları İzmir örneğinde somut bir şekilde ortaya koyabilmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için 18. yüzyıl öncesinde İzmir'in ticari bir metropole dönüşme süreci kısaca ele alınmış; sonrasında artan ticari aktivenin gerektirdiği para tedavülü ve arzına dair sorunların ayrıntılarına girilmiş, devletin bu sorunları çözebilmek için geliştirdiği önlemler çerçevesinde İzmir darphanesinin faaliyetlerine odaklanılmıştır. Son olarak İzmir Darbhânesi'nin faaliyetinin tatil edilmesinden sonraki dönemde para alanında yaşanan sorunlar ve bunların önlenmesi amacıyla uygulanmaya çalışılan önlemlerin başarısı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A. 18. Yüzyıl Öncesinde İzmir'de Ticaret ve Para

İzmir'in uluslararası bir ticaret merkezi olarak önem kazanması, 16. yüzyılda başlamış ve şehir, 17. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu'nun en önemli merkezi haline gelmiştir.[4] İzmir'in yıldızının parlamasına imkân sağlayan en önemli gelişme, dünya ticaretinde yaşanan yapısal değişimdir. Bu yapısal değişim, Hindistan ve Uzakdoğu ticaretinin tedricen Ümit Burnu'na yönelmesidir.[5] 17. yüzyılda Amsterdam'ın uzak mesafe ticarette yükselen merkezi konumu ile Akdeniz merkezli dünya ekonomisinin yeniden yapılanması, Osmanlı Devleti'nin ticari rolünü tali düzeye itmiştir. Buna karşın başta İngiltere, Fransa ve Hollanda olmak üzere önde gelen Avrupa devletlerinin İran'dan gelen kervan yollarına alternatif arayışları,

[3] Mehmet Kuru, *Locating an Ottoman Port-City in the Early Modern Mediterranean: Izmir 1580-1780*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto, Toronto 2017, s. 131.

[4] Mehmet Kuru, *a.g.e.*, s. 125.

[5] Immanuel Wallerstein ve Faruk Tabak, "Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz ve Avrupa, Dünya Ekonomisi (1560-1800)", *Yeni Türkiye*, C. XXXII, 2000, s. 140.

İzmir'in uluslararası ticaret merkezi olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.[6]

16. yüzyılın başlarında İzmir'in nüfusu Türk ve Rumlardan müteşekkildir. Yüzyılın son çeyreğinde ise İzmir'in bölgesel bir pazara dönüşmesi, başta Fransızlar olmak üzere Hollandalılar, İngilizler ve Venediklilerin şehre akın etmesine yol açmıştır. Batılıları şehre çeken mal, ipeklilerdir.[7] Ayrıca Sakız'daki Rum ve Yahudiler ile Halep, İskenderiye ve İstanbul'daki Avrupalı tüccar da kente yerleşmiştir. Göçle gelenlerin tarımdan ziyade ticaretle uğraşıyor olması, İzmir'in tedricen bir pazar kentine dönüşmesine ve çok uluslu, çok dinli ve çok dilli bir metropolün ortaya çıkmasına neden olmuştur.[8] Ticari dalgalanmalar ekonominin belirli kollarında bunalıma yol açsa da ticari hayattaki canlılık, Manisa, Selanik ve Safed gibi dokuma merkezleri ile Halep ve Sakız Adası gibi ticaret merkezlerindeki Yahudilerin de İzmir'e akın etmesine neden olmuştur[9]. İngiltere ve Fransa arasındaki ticari rekabet, 1650-1750 döneminde İzmir'in transit bir limandan kendi kendine yetebilen ve kapitalist rekabetin nüfuz ettiği uluslararası bir limana dönüşümünde etkili olmuştur. 16. yüzyılın ortalarında genel olarak Doğu Akdeniz'deki ticaretin ağırlığı Fransızların elinde iken bu durum 1580 yılında İngiltere'ye verilen ahitname ile değişmiştir. İngilizlerin Osmanlı pazarlarında ve özellikle İzmir ticaretindeki altın yılları, 18. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür.[10]

Batılı ticari topluluklar, kapitülasyonların sağladığı avantajlarla yerel tüccara karşı tek taraflı bir üstünlüğe sahip olsa da Anadolu'nun iç

---

[6] Immanuel Wallerstein ve Faruk Tabak, "a.g.m", s. 139; Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 125.

[7] Daniel Goffman, *a.g.e.*, s. 9; Neslihan Ünal, *a.g.e.*, s. 52.; Frédéric Bauden, *İzmir Gezisi, Antoine Galland'ın Bir El Yazması (1678)*, Çev. Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2003, s. 91.

[8] Daniel Goffman, "17. Yüzyıl Öncesi İzmir", *Üç İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992, s. 71; Fikret Yılmaz ve Sabri Yetkin, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir Liseleri Sertifikalı Kent Tarihi Konferansları Projesi, İzmir 2002, s. 42.

[9] Daniel Goffman, "a.g.m", s. 76

[10] Necmi Ülker, "The Emergence of Izmir as a Mediterranean Commercial Center for the French and English Interests 1688-1740", *International Journal of Turkish Studies*, 4/1, 1987, s. 23.; Necmi Ülker, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'deki İngiliz Tüccarına Dair Ticari Problemlerle İlgili Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 63.

kesimlerinde kalıcı bir ticaret ağına sahip olamamaları nedeniyle birçok yönden yerel tüccarla bağlantı kurmak zorunda kalmıştır. Bu anlamda İzmir Limanı'nı ön plana çıkaran unsurlardan biri de Avrupa – Osmanlı ticaretinin örgütlenmesi ve zaman zaman birbirleriyle rekabet, zaman zaman da işbirliği halindeki Avrupa ve Osmanlı tacirleri arasında var olan ilişki biçimleridir.[11] Osmanlı ile Avrupa arasındaki ticaretin çok büyük bir kısmı müste'men tüccar tarafından yapılmıştır. Gayrimüslim Osmanlı tüccarı Müslümanlara kıyasen din, dil ve uluslararası ticaret ağlarına daha erken katılmış olmanın getirdiği avantajlar gibi faktörlerin etkisiyle Avrupalılarla daha iyi münasebetler kurabilmiş ve böylece onların iç ticaretteki simsarlığını üstlenmiştir.[12]

İzmir'in ticari bir metropol olarak yükselişi, şehir ekonomisinde para kullanımını arttırdığı gibi bununla ilgili sorunları da beraberinde getirmiştir. İzmir'in gerek iç gerekse dış ticarette konumunun güçlenmesi, mal akımlarına eşlik eden parasal akımlarının yönetilmesini gerektirmiştir.[13] İzmir'in Batı pazarlarıyla ve ülke içindeki diğer pazarlarla olan yaygın bağlantıları, onu Osmanlı Devleti'ne sikke ithalinde önemli bir giriş limanı haline getirmiştir. İhracatın ithalattan yüksek olması durumunda oluşan dış ticaret fazlası, şehir ekonomisinde parayla ilgili bir soruna yol açmazken tersi durumda şehir ekonomisinin ihtiyaç duyduğu para arzının sağlanması, siyasi otoritenin yönetmesi gereken ciddi bir soruna dönüşmüştür.[14]

On sekizinci yüzyıl öncesinde İzmir'de para ekonomisinin gelişimiyle ilgili bilgiler kısıtlıdır. Seyyah Galland'ın ifadesine göre bu dönemde İzmir'de yalnızca altın ve gümüş para geçerli olup bakır para kullanılmamaktadır. En küçük gümüş para akçedir. Bu para, darphaneden çıkışından itibaren kesilerek küçültülmüş olması nedeniyle oldukça kullanışsızdır. Akçeden sonra massariye olarak da adlandırılan Mısır'dan

---

[11] Elena Frangakis-Syrett, "The Economic Activities of Ottoman and Western Communities in Eighteenth-Century Izmir", *Oriente Moderno*, 79/1, 1999, s. 13.

[12] Ali Ihsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Mùslimler. Kapitülasyonlar, Beratlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye tüccarları 1750-1839*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983, s. 53.

[13] Elena Frangakis-Syrett, "The Ottoman Monetary System in the Second Half of the Eighteenth and in the Early Nineteenth Centuries: A View from the Provinces", *Trade and Money: The Ottoman Economy in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries,* Ed. Elena Frangakis-Syrett, ISIS Press, Istanbul 2007, s. 77, 86-87.

[14] Elena-Frangakis Syrett, The Economic Activities of Ottoman and Western Communities in Eighteenth-Century Izmir", *Oriente Moderno*, 79/1, 1999, s. 16.

gelen gümüş paralar gelmektedir. Altın para olarak ise İstanbul ve Mısır darphanelerinde basılan Şerifler (Eşrefî) bulunmaktadır. Bu paralar bölgedeki tüccara ticaret yapacakları yeterli vasıtayı sağlamadığı için ayarı tam olmak koşuluyla ülke dışından para getirilmesine de izin verilmiştir[15]. Fakat Osmanlı yönetimlerinin yabancı paralara tanıdığı bu esneklik, Amerikan gümüşünün Akdeniz havzası ve Osmanlı coğrafyasına yayılmasının ardından Osmanlı darphanelerinin atıl kalmasına ve piyasada yabancı devlet sikkelerinin tedavülünün ağırlık kazanmasına neden olmuştur. 1585 yılında yapılan büyük tağşişten 17. yüzyılın sonuna kadar devam eden bu dönem, bu yüzyılın sonunda yapılan para reformu ve darphanelerin yeniden canlandırılmasına kadar devam etmiştir[16].

Bu zaman zarfında Osmanlı merkezi yönetimi, para sistemini düze çıkarabilmek için muhtelif teşebbüslerde bulunmuştur. Örneğin büyük tağşişin ardından 1590 yılı civarında yeniden bir para basma çabasına girişmiş ve böylece ekonomi, dolaşımdaki yabancı sikkelerden kısa süre içerisinde temizlenmiştir. Gümüş para arzında istikrarın sağlanması üzerine 17. yüzyılın başlarında para biriminin merkezileşmesi ve standardizasyonu çerçevesinde para bölgelerini birleştirmek ve İmparatorluğu standart Avrupa altın-gümüş oranına döndürmek için küçük çaplı bir tağşiş ve yeniden para basma süreci başlatılmıştır. Yerli ve yabancı para birimleri için altın-gümüş oranlarının yakınsaması arbitraj farklarının mümkün kıldığı ilave kârları önemli ölçüde azalttığı gibi nüfusun genelinde ortaya çıkan, külçe ve yabancı paraları darphaneye getirme konusundaki isteksizlik Osmanlı darphanelerinin üretimi azaltmalarına neden olmuştur. Aynı süreçte merkezi otorite de tashih-i sikke işlemlerini durdurmuş ve gümüş madenlerinin büyük bölümünü kapatmıştır. Nihayetinde Osmanlı yönetimi yabancı para akışını durdurma girişiminden vazgeçmiş, arbitraj farkını kaldırmış ve Avrupa paralarının piyasalarda serbestçe tedavülüne izin vermiştir[17].

---

[15] Frédéric Bauden, *a.g.e.*, s. 91.

[16] Elena Frangakis-Syrett, "The Ottoman Monetary System in the Second Half of the Eighteenth and in the Early Nineteenth Centuries: A View from the Provinces", *Trade and Money: The Ottoman Economy in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries,* Ed. Elena Frangakis-Syrett, ISIS Press, Istanbul 2007, s. 78-82;. Haim Gerber, "The Monetary System of the Ottoman Empire", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 25/3, 1982, s. 309-11.

[17] Mehmet Kuru, *a.g.e.*, s. 118-134.

Osmanlı tecrübesinde, gümüş madenlerindeki üretiminin azalması, gündelik iktisadi hayatta kullanılan ufaklık paraların kıtlığı, devletin piyasanın ihtiyacı olan para arzını karşılayamaması gibi nedenlerle özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısında para piyasasındaki istikrarsızlık daha da şiddetlenmiştir. Bunun yanı sıra oldukça uzun süren Girit Savaşı'nın (1645-1669) neden olduğu mali sıkıntılar da söz konusu parasal istikrarsızlığa büyük katkı yapmıştır. Sayılan bu faktörlerin etkisiyle Osmanlı para piyasası, özelinde İzmir piyasası, Avrupalı devletlerin sağlam ya da mağşuş sikkelerinin istilasına uğramış, sikkeler diğer mallar gibi alınıp satılan bir meta haline gelmiştir.[18] Bunlar içerisinde Fransa tarafından darp edilen ve sümn (themin)[19] olarak adlandırılan sikkeler bir emtia gibi ticarete konu olmuş ve yüksek kâr oranları ile Osmanlı piyasalarına ihraç edilmiştir.[20]

Diğer taraftan sümnün piyasada tedavül eden tek para durumuna yükselerek daha iyi konumdaki İspanyol realinin ve/veya Hollanda esedisinin piyasadan çekilmesine neden olması ve vergi gelirlerinin mağşuş sümnler ile yapılması, Osmanlı hazinesini olumsuz etkilemiştir. İyi parayla ödeme yapamayan ve bu nedenle temerrüde düşenlerin hapse atılması, Bursa ve Ankara'da şiddetli ayaklanmalara sebebiyet vermiştir. 1669 yılında dolaşımdaki sümnler toplatılarak; Darbhane-i Âmire'de eritilmiş ve hazine, nominal değer ile reel değeri arasındaki zararı üstlenmek zorunda kalmıştır. Sümnlerin piyasadan çekilmesiyle para arzında oluşan yetersizlik, Hollanda esedisi ithali ile kapatılmıştır. 1669 yılından sonra bu sefer Hollanda esedisinin sahte versiyonları, İzmir piyasasında görülmeye başlamış ve

---

[18] Halil Sahillioğlu, "Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, ss. 15-39; Walid Arbid, Salgur Kancal, Jean-David Mizrahi ve Samir Saul, "Monetary Shortage and the Ottoman Economy: Late Seventeenth to the late Eighteents Centuries." *Trade and Money: The Ottoman Economy in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries,* Ed. Elena Frangakis-Syrett, ISIS Press, İstanbul 2007, s. 59-60.

[19] Sümn aynı dönemde Osmanlı piyasasına da hakim olan riyal ile kabaca aynı vezin, ayar ve rayice sahip olan Fransız eküsünün alt birimini temsil etmektedir (Bknz. Numan Elibol, "Osmanlı Arşiv Kayıtlarında Sümün (17-18. Yüzyıllar)", *Prof. Dr. M. Mehdi İlhan Anısına Tarihe Adanan Bir Ömür,* Haz. Mehmet Doğan ve Kamil Çolak, Berikan Yayınevi, Ankara 2022, s. 103-126)

[20] Carlo Cipolla, *Neşeli Öyküler*, Çev. Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.26.; Fuad Carım, *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hatıratı, Yazar ve Seyyah Jean Chardin'in Anlattığı Kalp ve Para Ticareti*, Berksoy Matbaası, İstanbul 1965, s. 93.

Osmanlılar tarafından *aslani* adı verilen bu para da 1680'lere kadar İzmir'de popülerliğini korumuştur.[21] Sahte madeni paraların Osmanlı piyasalarında bu kadar kolay bir biçimde tedavül edebilmesi, askeri harcamaların[22] yarattığı finansman ihtiyacının da tetiklediği para kıtlığından ve piyasanın ihtiyacı olan paranın arzının devlet tarafından sağlanamamasından kaynaklanmıştır.[23]

Hükümet, dış ticaret vasıtasıyla elde edilen paralara Osmanlı amblemi basmak dışında sistemi derinden etkileyecek bir politikayı 17. yüzyılın sonuna kadar yürürlüğe koyamamıştır.[24] 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul Darbhânesi ara ara para basabilmiş; piyasada hurda akçelerle yabancı paralar tedavül etmiştir. Eyalet bütçeleri dahi Hollanda esedisi yahut İspanyol riyali ile hesaplanmıştır.[25] Tağşişlerin gümüş akçe ile altın sultani arasındaki rayiç farkını arttırması, piyasa değeri daha yüksek olan gümüş paralara duyulan ihtiyaç, yerli üretimin daralması ve yerli paraya olan güvenin azalması, bu yabancı sikkelerin Osmanlı piyasalarında kabul edilmesini kolaylaştırmıştır.[26]

IV. Mehmet döneminde (1648-1687) yabancı paraların tedavülüne izin verilmekle birlikte akçelerin kalitesini kontrol altına alabilmek maksadıyla gümüş paranın değişim oranları, devlet tarafından belirlenmiştir. II. Süleyman döneminde (1687-1691) reformlar devam ettirilmiş ve kısa ve başarısız bir mangır tecrübesinin ardından boyut, ağırlık ve saflık bakımından resmi para biriminin yerini alan Avrupa sikkelerine muadil bir

---

[21] Frederick William Hasluck, *The Levantine Coinage*, The Numismatic Chronicle and *Journal of the Royal Numismatic Society*, 1921, s. 59-60; Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 32.

[22] Anlatılan dönemde askeri finansman ihtiyacına neden olan savaşlar Girit (1645-1669), Avusturya (1663-64 ve 1683-1699) ve Lehistan (1672-1676) savaşlarıdır.

[23] Walid Arbid ve diğerleri, *a.g.m.*, s. 63.

[24] Bekir Sıtkı Baykal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. Ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni İle İlgili Belgeler", *Belgeler Dergisi*, 4/7-8, s. 49; Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya, Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi-Özel Sayı*, 1978, s. 18-20.

[25] Halil Sahillioğlu, "Darphâne", *DİA, C.* 8, İstanbul 1993, s. 502.

[26] Numan Elibol, "16-17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tedavül Eden Gümüş Avrupa Sikkeleri Hakkında", *Osmanlı Araştırmaları*, S. LXIII, 2024, s. 116.

sikkenin basılması amaçlanmıştır.[27] Pamuk(2000)'a göre 17. yüzyılın sonundaki kısa süreli mangır deneyimi, devletin uzun dönemli bir para reformuna girişebilmesi için gerekli kaynağı sağlamıştır.[28]

Bu dönemde Osmanlı sikkelerinin tedavülünün desteklenmesi, tedavüldeki eksik vezin ve ayardaki paraların piyasadan çekilmesi ve para reformunun hayata geçirilmesinde İstanbul Darbhânesi'nin desteklenmesi amacıyla taşra darphaneleri* teşkil edilmiştir.[29] Ticari muamelelerin kolaylaştırılması, hükümranlığın pekiştirilmesi ve ordunun para ihtiyacının temini de, bu darphanelerinin açılmasının öncelikli gerekçelerindendir.[30] Yeni para düzeni ile kuruşa dayalı yeni bir gümüş sistemine geçilmesi hedeflenmiştir. Bölükbaşı'nın tespitlerine göre yeni sistem 1690 yılında 80 akçe değerindeki Zolota'nın darbı ile başlamıştır. Aynı anda bir hesap parası olan Esedi de tesis edilmiştir.[31] Devlet, kuruşa dayalı yeni bir düzen ile hem süregelen krizi bitirmeyi hem de para sistemini canlandırmayı başarmıştır.[32]

---

[27] Brian Davin Johnson, *The Ottoman Currency System (1687-1754)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi,, University of Washington, Washington 1999, s. 63-77; Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya, Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi-Özel Sayı*, 1978, s. 18-20.

[28] Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 168, 173.

* Bölükbaşı (2013), 18. yüzyılda taşra darphanelerinin faaliyet süreçlerine ilişkin olarak ilki Osmanlı para sisteminde istikrarsızlığın doruk noktasına ulaştığı, para sisteminin yeniden yapılandırıldığı ve Darbhâne-i Âmire'nin yeniden faal hale getirildiği 1697-99 dönemi ve ikincisi Osmanlı-İran savaşlarının yoğunlaştığı 1723-36 dönemi olmak üzere iki dönem tanımlamaktadır (Bknz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, "a.g.m", s. 34)

[29] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Darphâne-i Âmire Defterleri (DRB.d) nr. 164, s. 242-243, 21 Ş. 1108/15 Mart 1697; Ömerül Faruk Bölükbaşı, "a.g.m", s. 34.

[30] Ömerül Faruk Bölükbaşı, "a.g.m", s. 28-33, 44.; Emre Dölen, "Darbhâne", *Günden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s. 552.

[31] Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1958, s. 7-12. Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Guruş", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Ed. Kate Fleet, Gudrun Kramer, Denis Matringe, John Nawas ve Everett Rowson, Brill, Leiden 2019, s. 55-56; Şevket Pamuk, *a.g.e.*, s. 175, 182.

[32] Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1958, s. 7-12.; Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Guruş", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Ed.

Darphanenin merkezi kontrolü ve madeni para için güvenlik önlemlerinin alınması, Osmanlı parasının sağlam bir temele oturtulmasına katkı sağlamışsa da 17. yüzyılın sonunda açılan ilk taşra darphanelerinin faaliyetleri, Avrupa'ya akan Amerikan gümüşlerinin altın-gümüş paritesini değiştirerek tedavül yapısını bozması ve maden değerlerinde dalgalanmalara neden olması, yüksek darp maliyeti, maden tedarikinde yaşanan güçlükler, para basımının kârlılığını yitirmesi, devletin süre gelen mali sorunları ve madenlerin kapatılmasının darphanelerin gümüş tedarikinde yaşanan sıkıntıları artırması gibi nedenlerle uzun süreli olmamıştır.[33] Kendi sikkelerini basacak değerli madeni temin edemeyen ve darp edilen sikkelerin de standartlarını denetleyemeyen Devlet, başta düşük kalite ve standartta para bastığı görülen küçük darphaneler olmak üzere taşradaki darphanelerin birçoğunu kapatmak zorunda kalmıştır. İstanbul ve Kahire dışındaki darphanelerin çoğu faaliyette olmadığından tedavül talebinin karşılanması konusunda yabancı sikkelere giderek daha fazla bağımlı hale gelinmiştir.[34]

B. İzmir Darbhânesi ve Faaliyetleri

On yedinci yüzyılın sonunda para reformunu ve devletin kendi parasının tedavülünü desteklemek amacıyla Edirne ve Erzurum gibi önemli merkezlerde darphaneler açılmıştır[*]. Bu darphanelerden birisi de çalışmanın odağında yer alan İzmir Darbhânesi'dir. İzmir Darbhânesi'nin teşkiline gerekçe olarak şehrin sahip olduğu ticari önem ağır basmaktadır. Bu tür ticaret merkezlerinde darphanelerin kıymetli maden ihtiyacı,

Kate Fleet, Gudrun Kramer, Denis Matringe, John Nawas ve Everett Rowson, Brill, Leiden 2019, s. 55-56; Şevket Pamuk, *a.g.e.*, s. 175, 182.

[33] Brian Davin Johnson, *a.g.e.*, s. 180-2; Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 28.

[34] Şevket Pamuk, *Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2007, s. 170.; Halil Sahillioğlu, "The Role of International Monetary and Metal Movements in Ottoman Monetary History, 1300-1750", Ed. J. F. Richards, *Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds*, Durham 1983, s. 269-304., s. 287.

[*] 1697 yılı başlarında faaliyete geçen Erzurum, Edirne ve İzmir darphanelerini takiben 1723-1736 döneminde İran savaşları sırasında Tebriz, Revan, Tiflis, Gümüşhane, Bağdat, Kars ve Gence'deki darphanelerin faal olduğu görülmektedir. İran sınırında tesis edilen darphanelerin öncelikli işlevi cephede ortaya çıkabilecek nakit ihtiyacının karşılanmasıdır (Bknz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 30, 36)

piyasada tedavül eden eski sikkeler ve yabancı paralar sayesinde rahatlıkla temin edilebildiği gibi para arzı da daha kolay sağlanabilmektedir.[35] Sahillioğlu'na göre İzmir Darbhânesi, 18 Mayıs 1698'de Tosyalı Hanı'na yerleştirilmiş fakat faaliyete 9 Ağustos 1698'de geçebilmiştir. Darphane iki ayı atıl olmak üzere 21 Nisan 1699 tarihine kadar yaklaşık 9 ay faaliyet gösterebilmiştir. Bölükbaşı ise, İzmir Darbhânesi'nin 1697 yılında faaliyete geçirildiğini belirtmektedir. Ayrıca ilk olarak Darbhâne-i Âmire'de tatbik edilen mihaniki (mekanik) darp usulü, İzmir Darbhânesi'nde de benimsenmiştir. Bu husus aynı zamanda mihaniki darp usulüne göre para darp edecek taşra darphanelerini uzman ve deneyimli personel ve teknik alt yapı yönünden İstanbul'a bağımlı kılan bir faktör olmuştur.[36]

İzmir Darbhânesi'nin temel amacı; İzmir ve çevresindeki bölgelerden kesik paraları toplayarak yeni sikkeler darp etmek ve bölgede sağ paranın yerleşmesini sağlamaktır. Bunun için darphanede altın, zolota, esedi ve rub' darp edilmesi; böylece Osmanlı sikkelerinin arzının arttırılması hedeflenmiştir.[37] Darphanenin teşkili aşamasında öncelikle yer seçimi yapılmış, ardından da çalışanlar görevlendirilmiştir. Kirası darphane nazırı tarafından ödenmek üzere İzmir'de bir han kiralanmış, akabinde darphane nazırı olarak Dergah-ı Âli Yeniçerileri Katipliği görevini yürütmekte olan Yeğen Mustafa Efendi, sahib-i ayar olarak Kestersiyozoğlu David ile Darbhâne-i Âmire'den beş nefer usta görevlendirilmiştir. Para darbında kullanılmak üzere sermaye olarak Aydın ve Saruhan muhassıllıklarının yıllık vergisinden karşılanmak üzere 7.500 esedi kuruş tahsis edilmiştir.

---

[35] Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 33-34, 46; Halil Sahillioğlu, "Mihaniki Darb Usulünün Kabulü", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İ. Ü. E. F. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 21. İzmir darbhânesinin yeniden faaliyete geçirilmesinden önce Ege bölgesinde İlhanlı ve Anadolu beylikleri döneminde de aktif olan Ayasuluğ (Selçuk) darbhânesi, I. Mehmed döneminde faal olan Balad (Didim) darbhânesi, hurdalaşmış, kırkılmış ve bozulmuş sikkelerin ıslahı amacıyla kurulan Tire darbhânesi, III. Murat döneminde faal olan Manisa darbhânesi ve I. Ahmed döneminde faal olan Güzelhisar darbhânesi faaliyet göstermiştir (Bknz. Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına*, s. 243- 245.)

[36] Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 33-34, 40, 46; Halil Sahillioğlu, Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, s. 101.

[37] Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 33-34; DRB_d. nr. 164, s. 272, 24 Şevval 1108 /16 Mayıs 1697; DRB_d. nr. 164, s. 275, 9 Z. 1108/29 Haziran 1697

Darphane için ihtiyaç duyulan aletler, sikkeler, mühimmatlar ile maden kalitesinin belirlenmesi amacıyla kullanılan çaşniler de Darbhâne-i Âmire'de yaptırılarak İzmir'e gönderilmiştir.[38]

İzmir Darbhânesi, 2 Haziran 1697 – 21 Nisan 1699 döneminde faaliyet göstermiştir. Darphanenin faaliyetleri 20 Temmuz-16 Eylül 1697 döneminde, Doğu Akdeniz'de Venediklilerle süregelen mücadeleler nedeniyle sekteye uğramış görünmektedir. Para reformuyla birlikte zolota aktif işlem parası durumuna yükselmişse de hesap parası olarak fiilen darp edilmeyen esedi kuruş kullanılmıştır.[39] Mustafa Efendi'nin nezaretine tekabül eden 2 Haziran-19 Temmuz 1697 ve 17 Eylül-14 Aralık 1697 dönemlerinde 441.974 akçe değerinde para basılmıştır. Bu tutarın 12.104 akçesi saf gümüş bedeli olarak ayrılmıştır. Kalan 429.870 akçe beheri 120 akçe hesabıyla 3.582 esedi kuruş olarak icmal kayıtlarına yansımıştır. 3.582 esedi kuruşun 2.274,5 kuruşu mühimmat bedeli iken 1.307,5 kuruşu ise Hazine'ye aktarılmıştır. Aktarım işlemi 600 kuruşu Edirne'deki kapan hanında tacir olarak faaliyet gösteren İbrahim Ağa'nın adamı Ali Çelebi ve Abdullah Çelebi vasıtasıyla, 500 kuruşu İskerlet adında bir kürk taciri vasıtasıyla ve 200 kuruşu ise Dersaadet'teki Kapan Hanı'nda faaliyet gösteren Konstantin isimli tacir vasıtasıyla poliçe çekilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Darphanenin faaliyet süreci boyunca bastığı altın ve gümüş sikkelerin kuruş değeri 189.452'dir. Para darbı karşılığında elde edilen miri gelir ise 16.922,75 kuruş olmuştur.[40] Darbhânenin faaliyet dönemi boyunca darp edilen paranın tür ve miktarıyla darp işleminden elde edilen tutarlar ise Tablo 1'de verilmiştir.

***Tablo 1**: İzmir Darbhânesi Tarafından Basılan Altın ve Gümüş Paralar (1697-99)*

	Dönem	**Yeğen Mustafa Efendi** (02.06.1697-08.08.1698)	**Mehmed Efendi** (09.08.1698-21.04.1699)	
Altın Sikke	Tür	Cedid Eşrefi	Cedid Eşrefi	Şerefi ve Mamul-ü Meskuk

[38] DRB_d. nr. 164, s. 273, 29 B. 1108/21 Şubat 1697; s. 272, 24 Şevval 1108/16 Mayıs 1697; Ali Emirî Mustafa II (AE. SMST.II), nr. 14/1395, 9 B. 1108/1 Şubat 1697.

[39] Halil Sahillioğlu, Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, s. 91.

[40] *DRB.d*, nr. 164, s. 273, 10 Ş. 1109/21 Şubat 1698.

	Miktar	25.200	10.500	700
	Kuruş	63.000	26.250	1.750
	Gelir	1.260	525	70
Gümüş Sikke	Tür	Zolota ve Sülüs-ü Cedid	Zolota ve Sülüs-ü Cedid	
	Miktar	86.625	61.053	
	Kuruş	56.750	40.702	
	Gelir	8.842	6.225,75	

Kaynak: *DRB_d, nr. 164, s. 273, 10 Ş. 1109/21 Şubat 1698; s. 274, 29 Ş. 1110/2 Mart 1699; s. 275, 2 M. 110/30 Haziran 1699.*

III. Ahmed döneminden (1703-1730) itibaren piyasadaki Esedi guruşları standart alınarak ilk Osmanlı kuruşları, 1 kuruş = 120 akçe = 40 para hesabıyla darp edilmiştir. 17. yüzyılın sonu itibariyle 1 kese = 500 Kise-i Rumi (Esedi kuruş, adet) olarak hesaplanmaktadır (Bknz. Şevket Pamuk, "Kuruş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul 2002, s. 458-459; Baki Çakır, "Kese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek 2, s. 42-43). *"Beher cedid eşrefi altın 6, şerefi ve namul-ü meskuk 120 ve zolota ve meskuk sülüsün kesesi 9187 akçe"* hesabıyla elde edilmiştir. (Bkz. DRB_d, nr. 164, s. 273-274, 30 M. 1110/8 Ağustos 1698).

Bölükbaşı (2013)'nın hesaplamalarına göre İzmir Darbhânesi toplamda 189.452 kuruş değerinde para basarken aynı dönemlerde faaliyet gösteren Edirne Darbhânesi 672.898, Erzurum Darbhânesi 101.312, Gümüşhane Darbhânesi ise 712.967 kuruş değerinde para basmıştır.[41] Osmanlı Devleti'nde kıymetli maden yataklarının yetersizliği, darphanelerin para darbı için gerekli madeni piyasadan temin etmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede madenler haricinde mübayaa sistemi çerçevesinde piyasadan kıymetli maden tedarikine yönelik farklı esnaf/meslek grupları görevlendirilmiş ve darphanelerin para basım faaliyetlerine devam etmesine gayret edilmiştir. Bu organizasyonun en kapsamlı uygulaması

[41] Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 55-57.

başkentte bulunan Darbhâne-i Âmire örneğinde görülmekle birlikte taşra darphaneleri, bunun daha sınırlı bir örneği olarak düşünülebilir.[42]

İzmir Darbhânesi örneğine bakıldığında önümüze çıkan ilk meslek grubu gümüş (sim) arayıcılardır. Gümüş arayıcılar temelde kıymetli maden yasaklarını darphane adına denetlemekle görevli kişiler olup gündelik ücretle çalışır ve darphane dışından görevlendirilirdi. Bunlar yasaklara uymayan kişileri takip etmekte, yakaladıkları kaçak altın ve gümüşü darphaneye teslim etmekteydi. Diğer bir ifade ile ülkenin kıymetli maden stokunun kaçakçılık yoluyla erimesini engellemekte, aynı zamanda yakaladıkları kıymetli madenleri darphaneye teslim ederek darp faaliyetinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktaydı.[43]

İzmir Darbhânesi'nin faaliyette bulunduğu 15 Kasım 1697 ile 22 Nisan 1699 tarihleri arasında iki nefer gümüş arayıcı istihdam edilmiştir. Mehmed ve İsmail adlı gümüş arayıcıların görevleri esnasında dikkat edecekleri temel noktalar; tacirlerin İran'a ve diğer yerlere altın ve gümüş götürmelerinin engellenmesi ve İstanbul ve Selanik yönlerinden gelen kalp paralar ile ayarı bozuk paraların yoklanarak tedavül görmesinin önüne geçilmesidir. Bu kişilere görev yaptıkları 561 gün için günlük 40 akçeden toplamda 22.440 akçe (187 esedi kuruş) ödenmiştir.[44]

İzmir Darbhânesi'nin darp faaliyeti konusunda dikkat çeken bir husus ise burada darp edilen sikkelerin belirlenen kalite ve ayarda olmadığına dair yapılan uyarılardır. Başkentten gönderilen 23 Kasım 1697 tarihli bir yazıda darp edilen altınlardan bir kısmının düz ve yuvarlak olmadığı gibi temiz de olmadığı belirtilmiş ve sahib-i ayardan, basılan sikkelerin kalitesinin muhafazası konusunda gerekli çabanın gösterilmesi istenmiştir. Teknik bir uyarı gibi görülmekle birlikte dönem itibariyle ayar farklılığının neden olabileceği arbitraj işlemlerinin engellenmesi açısından önem arz eden bir

[42] Genel olarak Darbhâne-i Âmire'nin mübayaa sisteminin ayrıntıları için bkz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

[43] Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1958, s. 10, 248; Başkentteki gümüş arayıcı esnafı için için bknz. Hüseyin Al, "İstanbul Gümüşçüleri, 1714-1824", *Osmanlı İstanbulu IX*, Ed. Feridun M. Emecen Ali Akyıldız, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2024, s. 53-71.

[44] DRB_d, nr. 164, s. 274-75, 14 Ş. 1108/17 Mart 1697, 24 L. 1108/16 Mayıs 1697; s. 274, 18 Ş. 1110/19 Şubat 1699; s. 275, 25 Z. 1110/24 Haziran 1699.

husus olduğu açıktır. Bu nedenle İzmir Darbhânesi nazırına/eminine gönderilen her türlü kaydın tutularak hizmette kusura izin verilmemesi doğrultusundaki uyarılar eksik olmamaktadır.[45]

Tashih ve tecdid-i sikke politikasının başarıyla hayata geçirilebilmesi için Darbhâne-i Âmire'de basılan yeni sikkelerin ülke içerisindeki tedavülünün genişletilmesi ve bunun için de piyasada tedavül etmekte olan bozuk, züyuf, mağşuş ve kesik sikkelerin değiştirilmesi gerekmiştir.[46] Merkezi yönetim bu politikanın başarısı ve İzmir Darbhânesi'nin kuruluş amacı çerçevesinde darphaneye maden getirenlerden zorunlu harcamalar dışında vergi alınmaması gibi teşvik edici ilave düzenlemeler yapmıştır. 1697 yılı Haziran ayında İzmir Mollası'na ve İzmir Darbhânesi Nazırı'na gönderilen yazılarla İzmir Darbhânesi'nde basılan paraların halk arasında yaygınlık kazanabilmesi amacıyla para basımından miri vergi talep edilmeyeceği bildirilmiştir. Ayrıca ticaretle uğraşanların ve gücü yetenlerin ellerindeki altın ve gümüşü saklamayıp sikke-i hümayûn ile değiştirmeleri ve böylece yerli sikkenin çoğalmasına katkıda bulunmaları istenmiştir. Yabancı devlet sikkelerinin bir anda piyasadan çekilmesinin neden olacağı sıkıntıları bertaraf etmek amacıyla hem yerli hem de yabancı paraların bir yıl süreyle birlikte tedavül etmesine izin verilmiştir.[47] Buna karşın Venedik ile süregelen savaş nedeniyle askeri harcamaların artması ve Hazine'nin içerisinde bulunduğu sıkıntıya ilaveten ayar ve vezin farklılığının neden olduğu para akışı, Osmanlı sikkesinin yeterince revaç bulamamasına, tedavüldeki paraların yetersiz kalmasına ve Frengi Yaldız, Macar altını, Esedi kuruş ve Zolota gibi yabancı sikkelerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ellerinde bu tür sikkelerden bulunduranları bir sene zarfında sikkelerini darphanelere götürüp yeni ve standart sikkeler ile değiştirmeye mecbur etmek için bir senelik sürenin bitiminde bunların

[45] DRB_d, nr. 164, s. 274, 9 Ca. 1109/23 Kasım 1697.

[46] DRB_d, nr. 164, s. 226, 6 Şubat 1697; Bekir Sıtkı Baykal, "a.g.m", s. 60.

[47] Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 33-34, 46.; Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1958, s. 140-141.; DRB_d, nr. 164, s. 272, 24 Şevval 1108 /16 Mayıs 1697; DRB_d, nr. 164, s. 275, 29 Haziran 1697.

devlet tarafından kabul edilmeyeceği ve tedavüllerinin yasaklanacağı ilan edilmiştir.[48]

Yerli sikkenin revaç bulamaması ve sikkeler arasındaki ayar farklılıkları, halkın ve kamunun zarara uğramasına da yol açmıştır. Uğranılan zarar ve karşı karşıya kalınan karışıklığa rağmen halkın ve vergi tahsildarlarının ellerindeki züyuf ve mağşuş paraları darphaneye teslim etme konusunda yeterli isteğe sahip olmadıkları görülmektedir.[49] Bunun üzerine devlet, sikke tebdil ve tashihini destekleyebilmek amacıyla İzmir'in de içinde bulunduğu muhtelif yerlere emirler göndermiştir. Ayrıca sikke tashihinin ardından İzmir ile birlikte Edirne, İstanbul ve Erzurum darphaneleriyle ordu darphanesinde ümera, halk ve mültezimin elinde bulunan atik şerefi ve frengi 100 bin altından yeniden sikke-i hümayûnun basılarak halk arasında paranın artırılmasına karar verilmiştir.[50] 15 Temmuz 1697 tarihiyle İzmir Kadısı ve Darphane Nazırı'na gönderilen yazıda vergi tahsildarlarının daha önce gönderilmiş olan fermana rağmen ellerindeki paraları darphaneye getirerek teslim etmediklerinin işitildiği belirtilmiştir. Aydın ve Saruhan'da muhassıllık ve mukataa, nüzul, cizye, vakıf ve kura zabitlerinin tahsil ettikleri sikkelerden ayarında ve dirheminde noksan olan şerefi altın ve yabancı paraların bir yıl süreyle daha tedavülüne izin verilmiştir. Fakat bir yılın sonunda bu paralar geçerli olmayacağı için Osmanlı sikkeleri ile değiştirilerek yerli paraların çoğalmasına gerekli önemi göstermeleri istenmiştir.[51]

İzmir Darbhânesi, faaliyet gösterdiği kısa süre içerisinde bölgede emisyon hacminin arttırılmasında yeterli başarıyı gösterememiştir. İzmir Darbhânesi ile birlikte taşra darphanelerinin piyasadan maden çekmeleri, altın ve gümüş fiyatlarını yükselterek; Darbhâne-i Âmire'nin maden tedarikinde sıkıntıya düşmesine yol açmıştır. Dönemin değişen koşullarının para basımının merkezden yürütülmesini iktisadi ve mali açılardan daha kârlı hale getirmesine ek olarak mihaniki darp usulünün ileri düzeyde teknoloji ve uzmanlık gerektirmesi de taşra darphaneleri için para basımını daha maliyetli hale getirmiştir. Keza Osmanlı ile Venedik arasındaki savaş,

[48] DRB_d, nr. 164, s. 272, 24 Şevval 1108 /16 Mayıs 1697; DRB_d, nr. 164, s. 275, 29 Haziran 1697.

[49] DRB_d, nr. 164, s. 275, 25 Zilhicce 1108/15 Temmuz 1697.

[50] DRB_d, nr. 164, s. 293, 13 Zilhicce 1108/3 Temmuz 1697.

[51] DRB_d, nr. 164, s. 275, 25 Zilhicce 1108/15 Temmuz 1697.

darphane faaliyetlerinin sekteye uğramasına da sebebiyet vermiştir. Bu koşullar altında İzmir Darbhânesi de aynı tarihlerde faaliyete geçirilen diğer taşra darphaneleri gibi faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır. Darp faaliyetini gösteren icmalde darphanenin görevini yerine getiremediği ve para darp faaliyetinin iktisadi olmadığı için tasfiye edilmesine karar verildiği ifade edilmiştir.[52]

Darphanenin tasfiyesi sürecinde öncelikle 1699 yılı Kasım ayında sermaye akçesinin Hazine'ye teslimi için İzmir Kadısı'na ve Darphane Nazırı'na talimat gönderilmiştir.[53] İzmir Kadısı Mehmet Efendi, Derviş Osman Efendi[54] ve Nazır Mustafa Efendi'den İzmir Darbhânesi aletlerinin defterini ve darphane sikkelerini başkente göndermeleri ve aletleri ise muhafaza altına almaları istenmiştir.[55] Bunun üzerine demirbaşların sayımı, mahalli yetkililer huzurunda gerçekleştirilerek bir deftere kaydedilmiş ve sonradan İstanbul'a gönderilmek üzere güvenli bir hana yerleştirilmiştir.[56] İzmir Darbhânesi'nin 7.500 esedi kuruş miri sermayesi, 1.500 kuruş faizi, iki adet altın çaşnisi, mevcut sikkeler ve diğer tüm mühimmatı Hazine-i Âmire'ye teslim edilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir.[57] Keza o sırada İzmir Darbhânesi nazırı olan Ebubekir Efendi tarafından mühürlenerek İstanbul'a naklettirilen darphane defteri de Başmuhasebe'ye kaydolunmuştur.[58] 1700 yılı Ocak ayında İzmir Darbhânesi mühimmatının muhafaza edildiği handan alınarak İstanbul'a nakledilmesi konusunda Ümera-yı Derya'dan Dervişağazade Mehmed Paşa'ya emir verilmiştir. Nakledilmeyen altın, zolota, esedi ve doğrama tezgâhları handaki odaya

---

[52] DRB_d, nr. 164, s. 272, 24 L. 1108 /16 Mayıs 1697; Halil Sahillioğlu, Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, s. 101; Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 60.

[53] DRB_d, nr. 164, s. 277, 9 Ca. 1111/2 Kasım 1699.

[54] Derviş Osman Efendi İzmir sakinlerinden olup bölgede züyuf sikkelerin değiştirilmesi ile görevlendirilmiş bir kişidir. Bkz. DRB_d, nr. 164, s. 243, 28 M. 1134/18 Kasım 1721.

[55] DRB_d, nr. 164, s. 278, 13 C. 1111/6 Aralık 1699.

[56] Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 59-60.

[57] DRB_d, nr. 164, s. 279, 3 C. 1111/26 Kasım 1699.

[58] DRB_d, nr. 164, s. 279, 20 Ca. 1111/13 Kasım 1699.

sığmadıklarından İzmir Darbhânesi ahırına konulmuş ve kapısı mühürlenmiştir.[59]

C. Darphanenin Kapanmasından Sonra İzmir ve Çevresinde Para Sorunları

İzmir Darbhânesi'nin faaliyetleri, beklentileri karşılayamaması nedeniyle durdurulmuştur. Bu durum aynı tarihlerde açılan Edirne, Erzurum ve Gümüşhane darphanelerinde de yaşanmıştır.[60] Gerek Rumeli gerekse Ege bölgesinde aktif bir darphanenin kalmaması üzerine bu bölgelerdeki parayla ilgili konuların ve sorunların başkentteki Darbhâne-i Âmire'nin yönetimine geçtiği söylenebilir. Bu çerçevede İzmir ve hinterlandındaki para sorunlarına Darbhâne-i Âmire'den doğrudan müdahale edildiği gibi Osmanlı coğrafyasının geneline yönelik konu ve sorunlarda da uyarılar gönderilmeye başlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında 18. yüzyılın başlarında kuruşa dayalı yeni sisteme geçilmesiyle para sisteminde istikrarın sağlandığı söylenebilir. Elverişli mali koşullara ilaveten artan para darbı, yeni para sistemini desteklemiştir. Gümüş madenlerinin üretimindeki artış, sikke üretimini de artırmıştır. Balkanlardan Doğu Anadolu'ya uzanan eski akçe bölgesinde darphane faaliyetleri merkezileşmiş; Anadolu, Suriye ve Mısır'ın para piyasaları arasındaki bağlar da güçlenmiştir. Ancak, 18. yüzyılın savaşlar ve siyasal çalkantılarına bağlı olarak 1715-16 yıllarındaki para reformuna kadar üretilen sikkelerin önemli bir bölümünün ağırlığı, belirlenen standartların altında kalmış ve bu durum, kalpazanlık faaliyetlerini teşvik etmiştir. İktisadi genişleme, mali istikrar, gümüşün bollaşması ve darphane üretimindeki artış, İstanbul'a yakın bölgelerde kuruşun güçlenmesini sağlarken; yeni para biriminin taşrada yerleşmesi daha güç olmuş ve sikke darlığı nedeniyle Avrupa sikkelerine olan ilgi bir süre daha devam etmiştir.[61] Bu husus eski dönemdeki para sorunlarının 18. yüzyılda da varlığını koruduğunun bir göstergesidir. Bu sorunlar; Osmanlı coğrafyasına giriş

---

[59] DRB_d, nr. 164,, s. 278, 279, 11 B. 1111/2 Ocak 1700; 15 Ş. 1111/5 Şubat 1700, 1 Z. 1111/20 Mayıs 1700.

[60] Halil Sahillioğlu, Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, s. 100-101.

[61] Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 175-183.

yapan yabancı sikkelerin ayarlarının tespit edilerek rayiçlerinin belirlenmesi, kalpazanlık ürünü sikkelerin tedavülünün engellenerek toplumun zarara uğratılmasının önüne geçilmesidir.

İzmir Darbhânesi'nin kapanmasından hemen sonra 18. yüzyılın başlarında İzmir ile birlikte Anadolu ve Rumeli bölgesinde muhtelif yerlere gönderilen bir emirle halkın ellerinde bulunan düşük ayarlı sikkeleri kendi rızaları ile Darbhâne-i Âmire tarafından görevlendirilen mübayaacılara götürmeleri yeniden talep edilmiştir. Söz konusu emirde ayarı 70 ve üzerinde olan sikkelerin her 10,5 dirhemi için 10 dirhem yeni sikke verileceği, 70'ten düşük olan sikkelerin ise ayarı tamamlanarak değiştirileceği belirtilmiştir. Sistemin temel para birimi olan kuruşun ülke genelinde uygulama bulan rayicinin ise 1 kuruş = 120 akçe paritesinde geçerli olacağı ifade edilmiştir.[62] Bu emrin amacının halkın elindeki kesik ve mağşuş sikkelerinin toplanarak; bunların yerine Darbhâne-i Âmire tarafından darp edilen yeni sikkelerin tedavülünün arttırılması olduğu açıktır.[63]

Zikredilen hedefler ve yasaklamalara rağmen sikke kıtlığından dolayı 18. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgede züyuf ve kesik paralar tedavül görmeye devam etmiştir. Bu durumun sürmesinde ticaret kesiminin ve halkın tutumlarının etkili olduğu da ifade edilebilir. İzmir ve çevresindeki bölgelerde faaliyet gösteren tacirler kesik paralarla mal alıp satmayı sürdürdükleri gibi İstanbul'daki ortakları vasıtasıyla kesik paralarını İzmir'e göndererek bu işten kâr dahi elde etmişlerdir. Sikke kıtlığı nedeniyle züyuf paralar nominal değerlerinden daha yüksek fiyatla işlem görmeye başlamıştır. Nitekim İzmir ve civarından toplanan züyuf sikkeler, İstanbul'a gönderilerek kal işlemine tabi tutulduğunda içlerindeki gümüş miktarı 100 dirhemde 56,5 dirhem çıkmıştır. Bu kal işleminin gerçekleştirilebilmesi için

---

[62] DRB_d, nr. 164, s. 383, 1 Ra. 1116/4 Temmuz 1704. Burada kastedilen parite, Darbhâne-i Âmire'de darp edilen çil akçenin 120'sinin 1 Esedi kuruşa eşit olacağı anlamındadır.

[63] DRB_d, nr. 164, s. 384, 20 Ra. 1116/23 Temmuz 1704; s. 385, 11 R. 1116/13 Ağustos 1704; s. 386-7, 13 Ağustos-15 Eylül 1704. Bu emirlerde sarraflar ve veznedarlar ile Tekfurdağı, Gelibolu, Çorlu ve Kırkkilise'ye 5'er kese, Bergos'a 2 kese ve İznikmid'e ise 1 kesesi çil olmak üzere 10 kese; toplam 32 kese cedid para; Yanbolu, Eski Zağra, İslimiye, Karinabad, Aydos ve Yeni Zağra'ya 10 kese; Selanik, Yenişehir, Filibe, Tatarpazarı ve Gümülcine, Yenice, Bayramiç, Lapseki, Boğaz Hisarı ve Tuzla'ya 78 kese ve Babadağı ile Ankara'ya 40 kese para gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

2 dirhem masraf (harku'n-nar bedeli) yapıldığı dikkate alındığında züyuf sikkelerin dirhem fiyatının 13 sağ akçeye alınması durumunda sermaye ve masrafını ancak karşıladığı hesaplanmıştır. Buna bir çare olarak halkın ve tüccarın memnuniyetinin sağlanabilmesi amacıyla 10 dirhem cedid paraya karşılık 11 dirhem kesik para alınması hususunda Aydın muhassılına ve Veznedar Mehmed Bey'e emir gönderilmiştir. Ayrıca tebdil işleminin bakır ve demir gibi madenleri içeren sahtekârlık ürünü sikkeleri kapsamayacağı, bu tür paraların kazara kabul edilmesi durumunda zararın kendilerinden tazmin edileceği bildirilmiştir. [64]

Zikredilen yüzyılın ikinci çeyreğinin başında sağlam yeni sikkelerle eski ve eksik sikkelerin mübadelesi kapsamında İzmir ve hinterlandında bulunan yerleşim yerlerinde de yeniden benzer uygulamalara gidilmiştir. Bu çerçevede İzmir ve civarındaki züyuf ve mağşuş paraların yaygın bir şekilde kullanıldığı Manisa, Tire, Saruhan, Sığla, Denizli bölgelerine tebdil işlemi için toplamda 60 kese para gönderilmiştir. Altmış keselik cedid paranın 20 kesesi İzmir'e, 10 kesesi Manisa ve Saruhan'a ve 30 kesesi ise Aydın ve Menteşe sancaklarına taksim edilmiştir. Para değişimi sonrasında züyuf, mağşuş, kalp ve kesik paraların alınıp verilmemesi emredilmiştir. Değişimi gerçekleştirilen paraların veznedar ve sarrafın yanında güvenilir adamlarla İstanbul'a gönderilmesi istenmişse de züyuf ve mağşuş paraların ancak çok küçük bir bölümü tebdil edilebilmiştir. Bölgeye gönderilen veznedar, tebdil işleminin 6 ay içerisinde dahi tamamlanamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Aydın Muhassılı'na gönderilen yazı ile tebdil işlemlerinin hızlandırılması ve zaman kaybedilmemesi hususu vurgulanarak toplanan züyuf paranın İstanbul'a gönderilmesi talep edilmiştir.[65]

Belirlenen değişim değerine rağmen halkın ve tüccarın kesik ve mağşuş parayı kullanmaya devam etmesi, değişim değerinin rağbet görmemesinden kaynaklanmış olabileceği gibi artan ticareti karşılayacak para arzının yetersizliğinden de ileri gelmiş olabilir. 1724 yılında İzmir ayanı mahkemede vilayette kesik paranın bulunmadığını beyan etmiş ise de bu tür paralar piyasada tedavül görmeye devam etmiştir. Bunun üzerine devlet, kesik ve züyuf paranın yasaklandığını ilan etmiş ve tedavülüne izin

[64] DRB_d, nr. 164, s. 541, 12 S. 1136/11 Kasım 1723; s. 542, 17 Za. 1136/7 Ağustos 1724.

[65] DRB_d, nr. 164, s. 542, 17 Zilkade sene 1136/7 Ağustos 1724.

verilen paraların hangi değerler üzerinden işlem göreceği belirlenmiştir. Buna göre İstanbul altınının 400, Zencîrekli (küçük zincirli) Mısır altınının 330, Cedid Zolota'nın 90 ve Yaldız altınının 365 akçeden alınıp satılması kararlaştırılmıştır. Ancak piyasa realiteleri bu emri de geçersiz hale getirmiş, adı geçen paralar belirlenen tarifeden daha yüksek değerlerden işlem görmüştür. İzmir'in Aydın, Manisa ve Saruhan bölgesinin iskelesi durumunda olması, bu bölgelerde meydana gelen usulsüzlüklerin ve emre aykırı uygulamaların İzmir'i de etkisi altına almasına sebebiyet vermiştir. Örneğin Manisa'da üretilen pamuk ve diğer zirai ürünler İzmir üzerinden satılmaktadır. Bu nedenle Aydın, Saruhan ve Manisa taraflarında yeni para düzeninin benimsenmesine ayrıca özen gösterilmiştir. 1724 yılında Darbhâne Âmire nazırı tarafından belirlenen bir sarraf vasıtasıyla bölgedeki noksan ve maksus (kesik-kırpılmış) paranın tebdili amacıyla fazladan 25 keselik cedid ve 5 keselik çil para daha gönderilmiştir. Züyuf ve maksus paranın dirheminin 13 akçeden tebdil edileceği duyurulmuştur.[66]

Merkezi hükümet tarafından kısa aralıklarla gönderilen emir ve fermanlar İzmir ve çevresinde para sisteminin ıslahına, mağşuş paranın yasaklanmasına ve sağ paranın revaç bulmasına yönelik çabaların başarıya ulaşamadığını göstermektedir. 1732 yılında ilgili emirleri göz ardı ederek İzmir ve Manisa'da kesik ve mağşuş sikke ile ödeme yapmaya çalışan kişilere karşı devlet, Aydın, Saruhan ve Menteşe kadıları ile Aydın muhassıl vekili ve cizyedarları dikkatli olmaları konusunda uyarmıştır.[67] Ayanın şehirde kesik ve züyuf para bulunmadığı yönündeki söylemlerine rağmen 1734'te yapılan tahkikat, İzmir'de tedavül eden sikkelerin hemen tamamının değerinin şüpheli olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumun temel gerekçesi, şüphesiz piyasada tedavül eden sağ para arzının ihtiyaca cevap verememesidir. Devlet de bunun farkında olmalı ki züyuf para kullanımın ve yabancı sikkelerin değerinin üzerinde işlem görmesinin önlenebilmesi için bölgeye yeni sikkeler gönderilmesine karar verilmiştir. Bu çerçevede görevlendirilen bir veznedar vasıtasıyla para tebdili için dirhemi 3'er akçeden 12.500 kuruş değerinde *cedid tuğralı para* İzmir'e gönderilmiştir.[68]

[66] DRB_d, nr. 164, s. 554, Fi 24 Z. 1136/3 Eylül 1724.
[67] DRB_d, nr. 164, s. 588-591, 11 Za. 1144/6 Mayıs 1732.
[68] DRB_d, nr. 164, s. 529, 28 M. 1147/30 Haziran 1734.

On sekizinci yüzyılın ortasına gelindiğinde parasal düzen dâhil birçok açıdan İzmir'e bağlı olan Manisa'da Acem Dükası, Venedik Altını ve daha önce yasaklanmış olan Maryaş adlı sikkelerin halen değerinin üzerinde alınıp satıldığı ve bir takım tacirlerin bu işten kâr ettikleri görülmektedir. Bu durum Osmanlı sikkelerinin piyasadan kaybolmasına, fiyatların hızla yükselmesine ve halkın alım satımlarında sıkıntı çekmeye devam etmesine neden olmuştur.[69] Tablo 2'de 18. yüzyılın ilk yarısında İzmir ve hinterlandında tedavül eden yabancı sikkeler, köken ve rayiçleri ile birlikte verilmiştir.

Tablo 2: *18. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Tedavül Eden Yerli ve Yabancı Sikkeler*

Sikkenin adı	Kökeni	Nevi	Rayiç değer	Yıl
Atik Zolota	Yerli	Gümüş	88 akçe	1723
Cedid Zolota	Yerli	Gümüş	93 akçe	1724
Atik Esedi guruş (8,5 dirhem)	Yerli	Gümüş	144 akçe	1723
Cedid Eşrefi altın	Yerli	Altın	300 akçe	1697
Cedid tuğralı İstanbul altını	Yerli	Altın	390 akçe	1723
Zer-i mahbub	Mısır	Altın	300 akçe	1729
Mısır tuğralısı	Mısır	Altın	315 akçe	1723
Mısır zincirlisi	Mısır	Altın	360 akçe	1724
Lipur-u Sagir (1 dirhem)	Hollanda	Gümüş	10 akçe	1723
Lipur-u Kebir[π] (2 dirhem)	Hollanda	Gümüş	24 akçe	1723
Maryaş[*]	Avusturya	Gümüş	30 akçe	1747
Polye (7 dirhem 1 denk)	İtalya	Gümüş	173 akçe	1723

[69] DRB_d, nr. 164, s. 614, 20 M. 1167/17 Kasım 1753.

[π] Bazı kaynaklarda lepor olarak da geçen bu paranın menşei Sahillioğlu'na(1965) göre Hollanda'dır.

[*] Bu sikkenin adı bazı belgelerde marbaş olarak okunabilmektedir. Bölükbaşı'na göre Türkler, Avusturya sikkesi Kreuzer'i Macarlardan esinlenerek maryaş olarak isimlendirmiştir (Bknz, Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802) ", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 47, 2022, s. 359.)

Kara kuruş[#] (9 dirhem)	Avusturya	Gümüş	181 akçe	1723
Solye[φ] (8,5 dirhem 1 denk)	İspanya/Fransa	Gümüş	186 akçe	1723
Acem Dükası	İran	Altın	255 akçe	1753
Ruspi	Venedik	Altın	300 akçe	1697
Macar altını	Macaristan	Altın	380-390 akçe	1724
Yaldız altını (Venedik Dükası)	Venedik	Altın	400 akçe	1724

Kaynak: DRB_d, nr. 164; Divan-ı Hümayun Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNS. MHM_d.), nr. 131/414.

Tabloda yer alan sikkelerden Maryaş, Ruspi, Macar altını, Cedid Zolota, Acem Dükası ve Mısır Zincirlisi'nin piyasa değerleri verilmişken diğer sikkelerin ise devlet tarafından resmi olarak belirlenen değerleri verilmiştir. Devletin rayiç değerleri verilmiş olan bu sikkeler için ferman ile belirlediği resmi değerler; Mısır zincirlisi 330 akçe, Cedid Zolota 90 akçe, Macar altını 360 akçe, Yaldız altını 375 akçe şeklindedir.

On sekizinci yüzyılın son çeyreğine girerken İzmir ve çevresinde önüne geçilemeyen para sorununa çözüm bulabilmek için esnaf kethüdaları ile Müslüman, Yahudi ve Hristiyan tüccarın katılımıyla bir meclis teşkil edilmiş ve yabancı sikkeleri değerinin üzerinde alıp satanların bu meclis eliyle cezalandırılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede *kara kuruşu* 100 paradan pahalıya alıp satanlara 5 bin kuruş nakdi ceza verilmesinin yanı sıra çarşı ve

[#] Kara kuruş hakkında literatürdeki hakim görüş bu paranın Avusturya yahut Alman talerini nitelediği yönünde olmakla birlikte karar kuruşun sadece bir sikkeyi değil, iri boyda basılmış birçok Batı menşe'ili gümüş sikkeyi niteleyebildiği de ileri sürülmektedir. (Bknz, Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802) ", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 47, 2022, s. 127.)

[φ] Bu paranın Fransız Kralı XI. Louis zamanında darp edilen écus au soleil isimli paraya tekabül ettiğini düşünen olduğu gibi Meksika ve Peru menşeili İspanyol sikkesi olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Bölükbaşı'ya göre ise menşei tam olarak bilinmemektedir. (Bknz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, "İstanbul'da Doğan Bir Osmanlı Sikkesi: Kuruş", *Osmanlı İstanbulu VI*, Ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 412.)

pazarda ifşa edilmeleri kararlaştırılmıştır.[70] 1787 yılında alınan bu kararı takip eden yıl bahsedilen meclis, yabancı sikkelerin cari değerlerinin üzerinde işlem görmesinin bir türlü engellenememesini gerekçe göstererek; Osmanlı sikkesi ile yabancı altın sikkeler arasında bir tarifenin belirlenmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine belirlenen yeni tarife ile *tam zer-i mahbub*un 3,5 *saçaklı ve Macar altını*nın 5 ve *yaldız altını*nın ise 5 kuruş 10 paradan işlem görmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu tarifeye uymayanlar, 10 bin kuruş nakdi ceza ile cezalandırılacak, hapse atılacak ve çarşı pazarda ifşa edileceklerdir.[71] 1799 yılında ise İzmir Kadısı ve gümrükçüsü ile Manisa kazası naibine gönderilen emirle yabancı sikkeleri belirlenen tarifenin üzerinde alıp satanların 15 bin kuruş nakdi cezaya çarptırılması istenmiştir.[72]

İzmir ve çevresinde kıymetli maden kaçakçılığına dair bahsedilmesi gereken son bir husus; Darbhâne-i Âmire tarafındaın mübayaa sistemi çerçevesinde görevlendirilen zahirecilerin yaptıkları suistimallerdir. Normalde piyasadan topladıkları altın ve gümüşü darphaneye teslim etmekle yükümlü kılınan zahirecilerin de zaman zaman yoldan çıktıkları anlaşılmaktadır. Topladıkları altın ve gümüşü yasak olmasına rağmen daha fazla kâr etmek gayesiyle başka kesimlere satma vakalarına rastlanılabilmektedir. Örneğin, İzmir'de altın ve gümüş alımı için görevlendirilen İsak (veledi Ohannes)'a mübayaa sermayesinden 25.000 guruş tahsis edilmiştir. Buna karşın İsak, İstanbul'a altın ve gümüş cinsinden herhangi bir gönderimde bulunmamıştır. Bunun üzerine mübayaacıbaşı Ohannes (veledi Aleksan) görevini gereği gibi yapmayan bu kişiye tahsis edilen sermayenin geri alınmasına, ödememesi durumunda ise başkente zorla getirilmesine yönelik bir fermanın yazılmasını talep etmiştir. Ohannes'in bu talebi yerinde görülerek İzmir Kadısı ve voyvodasına emir yazılmış, görevlendirilen mübaşire mübayaa sermayesinin tamamen tahsil edilmesi emredilmiştir.[73]

[70] DRB_d, nr. 164, s. 714, 1 Z. 1201/14 Eylül 1787.
[71] DRB_d, nr. 164, s. 715, 17 R. 1202/26 Ocak 1788.
[72] DRB_d, nr. 164, s. 729, 1 Ra 1214/3 Ağustos 1799.
[73] DRB_d, nr. 970, Çekim 187, 11 L. 1223/30 Kasım 1808.

D. Bölgelerarası Kaçak Sikke Trafiğinde İzmir'in Yeri

İzmir ve çevresinde parasal sorunların devam etmesinin temelinde, Osmanlı para sisteminin yapısından kaynaklı önemli sorunlar yer almaktadır. Osmanlı coğrafyasının Doğu-Batı, Kuzey-Güney ticaret yolları üzerinde bir geçiş güzergâhı olması, para sisteminin yönetilmesini güçleştirmiştir. Bu tür sorunların benzer güzergâhlar üzerinde yer alan devletlerde de yaşandığı aşikârdır. Altın-gümüş paritesinin Avrupa'dan Çin'e doğru giden güzergâhta dikkatle izlenmesi ve devletlerin tağşiş politikalarına hızla cevap verilebilmesi kritik öneme sahiptir. Aksi durumda madeni para sistemlerinin doğasından kaynaklanan nedenler, arbitraj işlemlerine konu olarak para arzı istikrarsızlıklarına davetiye çıkarabilmektedir.[74]

Bunun yanı sıra Osmanlı coğrafyasının genişliği ve bu coğrafya üzerinde çok farklı sikkelerin tedavül görmesinin ötesinde Osmanlı para birimin standardize edilememesi, ülke sınırları içerisinde de benzer parasal hareketlere sebebiyet verebilmektedir. Bunun en belirgin örneği, İstanbul ile Kahire darphanelerinin darp ettikleri sikkelerin rayiçlerinin gösterilen yoğun çabalara karşın eşdeğer hale getirilememiş olmasıdır. Bunun sonucunda, İzmir gibi para akımlarının büyüyen ticaret akımlarına paralel olarak genişlediği şehirlerde para arzında istikrarsızlığın kronik hale gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. İzmir'in Mısır'a uzanan ticaret yollarının üzerinde olması, doğal olarak sikke kaçakçılığından kaynaklanan sorunlardan etkilenmesine yol açmıştır.

İstanbul ve Kahire darphaneleri arasındaki ayar farklılığından kaynaklı sorunun tarihi, İzmir Darbhânesi'nin kuruluşunun öncesine kadar gitmektedir. 1685 yılında IV. Mehmed'in (1648-87) darphaneleri yeniden faaliyete geçirirken şerifi altınlarını daha muteber kılmak amacıyla Mısır altınından daha yüksek ayarla altın sikke darp ettirmesi, sikke kaçakçılığını teşvik etmiştir. II. Mustafa zamanında (1695-1703) 1696 yılında oluşturulan danışma kurulu, söz konusu sorunu aşabilmek amacıyla Darbhâne-i Âmire'ye Mısır altını getirenlerin zarara uğramayacakları bir çözüm

[74] Bu konuda son dönemde yapılan bir çalışma için Bknz. Mehmet Kuru, *Osmanlı'nın Para ile İmtihanı: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Para Krizi*, Fol Kitap, Ankara 2022.

üzerinde uzlaşmışsa da Mısır Darbhânesi'nde tağşiş işlemine devam edilmiştir.[75] 1697 yılında yapılan denetimlerde bu durum gözlemlenebilmiş; İstanbul'da basılan altın sikkenin 110 dirhem ve Mısır'da basılan sikkenin ise 107-108 dirhem ayarında olduğu tespit edilmiştir. Keza kalyon leventleri için Mısır'dan gönderilen altınların ayarı 106,5 dirhem olarak hesaplanmıştır. Konuyu anlatan arşiv kaydına göre bu durum, Mısır valilerinin dikkatsizliğine bağlanmıştır. Ayar ve vezin farklılığı, sikke kaçakçılığını teşvik etmiş ve para ticareti ile uğraşanlar kâr edebilmek amacıyla İstanbul altınlarını Mısır'a götürerek orada yeniden darp ettirmeye başlamıştır. Böylece başkentte darp edilen sikkeler piyasadan çekilmiştir. Kahire'ye gönderilen çok sayıda talimatla buradaki darphanede basılan sikkelerin İstanbul'da basılan altın sikkelerle aynı isim ve standart ile basılması istenmişse de bu sorun kısa vadede bir türlü çözülememiştir.[76]

Sorunun çözümüne yönelik olarak 1697 yılı ortalarında Osmanlı sikkesinin tashihi, gümüş ve altının vezninde eşitliğin ve düzenin sağlanabilmesi için tüccar, ayan, ulema ve Darbhâne-i Âmire görevlileri arasında bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda Kahire Darbhânesi'nde basılacak altının 100 tanesi 106 dirhem saf altına 4 Rumi dirhemin ilave edilerek 110 Rumi dirhem[*] (115 Mısır dirhemi) olarak basılması, böylece ayardaki farklılığın ortadan kaldırılması kararlaştırılmıştır. Yapılan hesaplamalara göre piyasada tedavül eden eski İstanbul, Mısır, Tunus, Cezayir ve Macar altınlarından 100 tanesi 110 Rumi dirhem; İstanbul'da tuğralı altın sikke ölçüsüyle kesildiğinde ise 90 adet altın elde edilmiş olacaktır. Bunun karşılığı 225 kuruşa denk geleceğinden, bu ölçü doğrultusunda dirhemin çoğalmasından başka zarar

[75] Halil Sahillioğlu, Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, s. 110-112.

[76] DRB_d, nr. 164, s. 226, 15 Receb 1108/6 Şubat 1697; s. 229, 12 Şevval 1108/4 Mayıs 1697; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 175-183; Ömerül Faruk Bölükbaşı, *a.g.e.*, s. 13-14.

[*] 17. Yüzyılın ortalarına kadar 3,072 gram ağırlığında olan dirhem, 1688-89 yılından itibaren Mısrî dirhem olarak kabul görmeye başlamış ve bundan sonra Rumî dirhem adıyla 3,207 gramlık yeni dirhem benimsenmiştir. (Halil Sahillioğlu, *Studies On Ottoman Economic and Social History*, IRCICA, İstanbul 1999, s. 33)

oluşmayacaktır. Bunun için İstanbul'da basılmış 7'şer dirhemlik 3 adet tuğralı altın sikke Mısır'a numune olarak gönderilmiştir.[77]

On yedinci yüzyılın sonunda yapılan bu girişime rağmen ayar ve vezin sorunu aşılamamış, 1724 yılına gelindiğinde iki darphane arasındaki uyumsuzluk devam etmiştir. Bunun sonucunda *zencirekli altın*, *şerefi altın* ve *zincir ser tuğralı altın* paranın darbı yasaklanmıştır. Bunların yerine zincirli ve tuğralı paranın basımı emredilmiştir. İskenderiye'den İstanbul ve İzmir taraflarına gelen gemilerdeki müste'men tacirlerin ellerindeki zencirekli Mısır altını incelendiğinde bu altın paranın çaşnisi 22 kırat yerine 14 kırattan biraz yüksek çıkmıştır. Altın paradaki bu ayar düşüklüğü, daha önce Kahire Darbhânesi'ne gönderilen talimatlara aykırı olduğu gibi darphane harcının ve miri vergilerin nominal değerinin erozyona uğramasına neden olmuştur. Altın, gümüş, *yaldız altını* ve *Macar altını* gibi paraların nominal ve reel değerleri arasındaki farklılıklar, altın ve gümüş tacirlerinin arbitraj kazancı elde edebileceği bir boşluğun doğmasına yol açmıştır. Keza bir kısım esnaf açgözlü davranıp Rumeli ve diğer yerlerden Yaldız ve Macar altınları ile diğer yabancı devlet sikkelerini toplayarak; Mısır ve diğer yerlerde nominal değerlerinin üzerinde alıp satmaya başlamışlardır. Bu durum altın ve gümüş kıtlığı ile birlikte tedavülde olan dirhem ve dinarların tarifeyle belirlenmiş değerlerinde sapmaya yol açmıştır.[78] Bu uygunsuzluğun önüne geçebilmek amacıyla Kahire Darbhânesi'nde basılan altının da Darbhâne-i Âmire'de darp edildiği gibi 24 kırat[*] halis madenden ve 60 ayarında basılması böylece sikke-i hümayûn konusunda düzen ve istikrarın sağlanması amaçlanmıştır.[79] Valilerin tayin ettiği nazırların darphane işlerine vakıf olmadıkları kanaatiyle tedbiren İstanbul'dan Kahire'ye bir nazır ve sahib-i ayar gönderilmiş; Mısır valilerinin, emirlerinin ve maden ocağı ricalinin bu kişilerin işlerine müdahale etmemesi istenmiştir.[80]

---

[77] DRB_d, nr. 164, s. 293, 13 Z. 1108/3 Temmuz 1697; s. 296-7, 29 Z. 1108/19 Temmuz 1697.

[78] DRB_d, nr. 164, s. 482-3, 24 Z. 1136/13 Eylül 1724; s. 544, 12 Za. 1136/1 Ağustos 1724.

[*] Sikke, ecza ve kıymetli taşların ölçümünde kullanılan ağırlık ölçüsü birimi olup 1869 tarihli kanunnamede 1 kırat yaklaşık 0,2 gr olarak geçmektedir. (Bkz. Cengiz Kallek, "Kırat", DİA, C. 25, İstanbul 2002, s. 437).

[79] DRB_d, nr. 164, s. 544, 12 Za. 1136/1 Ağustos 1724.

[80] Betül Tezcan, *XVIII. Yüzyılda Kahire Darbhânesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara 2020, s. 40.

Ayrıca sikke kaçakçılığını engellemek için İzmir, Manisa ve İstanbul'da mübaşirler görevlendirilmiştir. Mübaşirler Mısır'a gidecek gemileri gümrükte teftiş edecek ve bu tür sikkelerin bulunması durumunda el koyacaklardır. Gümrükte gerçekleştirilecek yoklamanın ardından boğaz hisarlarında ihtiyaten bir yoklama daha yapılacaktır. İzmir'de de gümrük emini marifetiyle bir yoklama yapılacak ve gereği gibi kontrol edilmeyen geminin gitmesine izin verilmeyecektir.[81] Bu önlemler çerçevesinde 1724 yılı ortalarında Gelibolu'da boğaz geçişini kontrol için görevlendirilen mübaşirler, yasak olmasına rağmen *Solye* ve *Kara Kuruş* gibi yabancı sikkeleri taşraya kaçırmaya çalışan bazı tacirleri yakalamışlar; ellerindeki sikkelere el koyarak Darbhâne-i Âmire'ye teslim edilmek üzere İstanbul'a göndermişlerdir. Adı geçen paraların sahibi olan tacirlere ise bu sikkelerin yerine *cedid Zolota* verilmiştir. Bölge üzerinden gerçekleşen sikke kaçakçılığının yaygınlığı nedeniyle Küçük Çekmece, Büyük Çekmece ve Silivri naiblerine ve Gelibolu hattına kadar sahil boyunda bulunan kazaların kadıları ile Gelibolu gümrüğü eminine sikke kaçakçılığına karşı teyakkuzda olmaları konusunda emirler gönderilmiştir.[82] Benzer şekilde Darbhâne-i Âmire'ye teslim edilmesi gerekirken taşraya kaçırılan kesik paralar için de İzmir meyve gümrüğü emini ile İzmir kadısına emirler gönderilmiştir.[83]

Selanik ve Trakya, önceki dönemde başarısız mangır uygulaması sürecinde kalp para basımının önemli merkezlerinden biri olmuştur. Kalp paralar, yabancı tacirler ve bunların İzmir'deki ortakları vasıtasıyla piyasaya sürülmüştür. Bu bağlamda sikke kaçakçılığının ve kalpazanlığın önemli bir güzergâhı Arnavutluk, Selanik, Trakya ve İzmir üzerinden Anadolu olmuştur.[84] Buna örnek teşkil edecek hususlardan biri 17. yüzyılın sonlarında Venedik'ten gelen ve *Ruspi* olarak adlandırılan *Yaldız altını*n ayarının önceki basımlarına göre giderek düşmesidir. Sahillioğlu'na göre Venedik, altın stokundaki azalmadan dolayı Doğu pazarlarındaki ticaretini mağşuş bir altın sikke ile sürdürmek istemişse de Osmanlılar bu sefer daha tedbirli davranmıştır. Bu durumun halkı zarara uğratması nedeniyle İzmir de dâhil olmak üzere ülke geneline emirler gönderilmiş ve ayarı düşük yeni

[81] DRB_d, nr. 164, s. 544, 12 Za. 1136/1 Ağustos 1724.
[82] DRB_d, nr. 164, s. 544, 13 Za. 1136/2 Ağustos 1724.
[83] DRB_d, nr. 164, s. 538, 23 Ca. 1134/11 Mart 1722.
[84] Halil Sahillioğlu, Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, s. 86.

yaldız altınlarının ne zaman ve kimler tarafından piyasaya sürüldüğünün öğrenilmesi istenmiştir. Bunun için de vali, kadı, müftü yahut ayanlar tarafından denetim yapılması ve kontrol edilen altının ayarının düşük olması durumunda kabul edilmemesi gerektiği bildirilmiştir.[85]

Benzer biçimde 1697 yılında İstanbul, Selanik ve diğer yerlerden İzmir İskelesi'ne, bu şehirdeki tacirlerin şehir dışındaki ortakları tarafından gemilerle gönderilen paralar arasında *surre*[*] olarak adlandırılan sahte ve düşük ayarlı paralar olduğu tespit edilmiştir. Bu paraların şeri yöntemlerle kontrol edilmesi ve tespit edilenlerin kesilip zımbalanarak sahiplerine iade edilmesi kararlaştırılmıştır.[86] Aynı yıl İzmir'de yakalanan kalpazanların alet ve edevatına el konularak darphane nazırına teslim edilmiştir. Teslim edilenler arasında yaldız sikke çifti, sülüs sikke çifti, akçe çifti, örs, kalem, kelbend, altın kalıbı ve eğe gibi aletler bulunmaktadır.[87]

İzmir'den geçen sikke kaçakçılığının başka bir güzergâhı da İran olmuştur. Birtakım yerli ve yabancı tacirler külçe gümüşü toplayarak İran'a veya başka ülkelere kaçırmak suretiyle kıymetli maden arzının daralmasına sebep olmuş ve değerli maden kıtlığı üzerinden kârlar sağlamışlardır.[88] 17. yüzyılda İzmir, sikke kaçakçılığında önemli bir giriş kapısı olmuştur. Aynı dönemde ipek ticaretinde İzmir'in Bursa'nın yerini almasıyla birlikte bölgeden doğu yönüne doğru gümüş kaçakçılığı da artış göstermiştir. Kaçakçılığın çıkış kapısı durumundaki Basra, Bağdat, Musul, Şehr-i Zor, Van, Erzurum ve Kars beylerbeyine İran'a maden kaçırılmaması hususunda sık sık fermanlar gönderilmiştir.[89] İzmir'de diğer bazı tacirlerle birlikte Acem tacirlerinin gerçekleştirdikleri altın ve gümüş kaçakçılığı nedeniyle

---

[85] DRB_d, nr. 164, s. 226, 16 Receb 1108/7 Şubat 1697; Halil Sahillioğlu, Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", *Doçentlik Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965, s. 111.

[*] Para kesesi anlamına gelen Surre, maliye ve muhasebe işlemlerinde elli bin akçe yahut yarım yük anlamında da kullanılmaktadır. (Bkz. Kamil Kepecioğlu, *Tarih Lugati, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Temel Sözlüğü*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000, s. 304).

[86] DRB_d, nr. 164, s. 274, 24 Şevval 1108 /16 Mayıs 1697.

[87] DRB_d, nr. 164, s. 244, 28 Şevval 1108 /20 Mayıs 1697.

[88] Bekir Sıtkı Baykal, "a.g.m.", s. 49.

[89] Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1958, s. 198-199.

darphaneye gönderilecek altın ve gümüş miktarında kıtlığa sebebiyet verdikleri ve böylece darphane faaliyetlerini sekteye uğrattıkları görülmüştür. Bunun üzerine İzmir mollasına ve darphane nazırına emirler verilmiş ve İzmir dışına götürmek üzere yanlarında altın ve gümüş sikke taşıyanların bulundurdukları altın ve gümüş sikkelerin şeri yöntemlerle kontrol edilmesi ve ayarı düşük olanlarının akçe karşılığı ödenerek alınması kararlaştırılmıştır.[90] Osmanlı merkezi yönetiminin altın ve gümüş sikkelerin İran'a kaçırılmaması doğrultusunda düzenlediği fermanlara Acem tüccarı tarafından misilleme yapıldığı da olmuştur. İzmir'den Halep, Ankara ve Tokat'a gidecek tacirlerin yüklerinin Pınarbaşı'nda aramaya tabi tutulması üzerine Acem tacirler, Halep'teki ortaklarından İzmir'e ipek göndermemelerini istemiş ve bu durum gümrük gelirlerinde önemli düşüşlere sebebiyet vermiştir.[91]

Sonuç

Bu çalışmada 17. yüzyıl ile birlikte uluslararası bir ticaret merkezi olarak öne çıkan İzmir'de ticari genişlemenin beraberinde getirdiği parasal sorunlar ve devletin yabancı sikkelerin piyasadaki hakimiyetine son vererek para tedavülünde istikrarı amaçlayan reform girişimleri ele alınmıştır. Çalışmanın odak noktasında 18. yüzyıl ve Osmanlı yönetiminin çetrefilleşen para arzı ve tedavül sorunlarının bölgesel anlamda çözümüne yönelik politika tedbirlerinde merkezi bir önem taşıyan İzmir Darbhânesi yer almaktadır. Bu konu, ilki paranın esas sahibi devlet yönetimi, ikincisi ise parayı kullanan ticaret kesimi ve bireylerin durumu masaya yatırılarak analiz edilebilir. Madeni sikkelerin temel tedavül aracı olduğu dönemler, devletlerin ülke sınırları içerisinde para akımlarını yönetmekte oldukça güçlük çektikleri süreçlere sahne olmuştur. Bunun nedeni değerini kıymetli maden içeriğinden alan madeni sikkelerin sınır tanımaz bir şekilde tedavül etmesidir. Bir devlet tarafından darp edilen sikkelerin tedavülünün o devletin coğrafyası ile sınırlandırılabildiği örnekler neredeyse yok gibidir. Bunların tek istisnası şehir devletleri olabilir. Coğrafi alan genişledikçe yerel

[90] DRB_d, nr. 164, s. 246, 27 Za. 1108/17 Haziran 1697; s. 274, 24 Şevval 1108 /16 Mayıs 1697

[91] Cahit Telci ve İrfan Kokdaş, "Anadolu'da "Eramine-i Acem"i Haritalandırmak: Yollar, Hanlar, Mallar ve Gümüş", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXXVI – 2, 2022, s. 693.

paranın tedavülünü sağlamak gittikçe güçleşmektedir. Osmanlı Devleti bunun tipik örneklerinden biridir. Kıymetli maden yatakları yönünden zengin olmamasına bağlı olarak 16. yüzyıldan sonra artan mali sıkıntılar, para alanındaki istikrarsızlığı arttırmış; bu durum neredeyse Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. Devlet yönetimi açısından söz konusu istikrarsızlığın temel nedeni, para arzının genişleyen iktisadi hayatın gerekleriyle paralel biçimde genişletilememesidir. Bunun sonucunda yabancı madeni sikkeler Osmanlı para piyasalarında, Osmanlı sikkeleri ile birlikte tedavül ederken, yabancı sikkeleri darp eden ülke hükümranları, Sultanın gelirleri arasında yer alan senyoraj gelirine ortak olmuşlardır. Buna para ticareti ve kalpazanlık faaliyetleri dâhil edildiğinde bu gelirin daha büyük kısmı yabancı hükümranlar ve kalpazanlar hanesine yazılmış olmalıdır. İzmir ve çevresinde artan ticari aktiviteye paralel olarak ortaya çıkan parasal hareket, bize bunu anlatmaktadır.

Parayı kullanan ticaret kesimi ve bireyler açısından değerlendirildiğinde İzmir ve çevresinde yaşananlar, senyoraj gelirlerindeki aşınmayı şiddetlendiren bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. 17. yüzyıl sonlarında girişilen para reformu ve 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı kuruşunu piyasanın temel tedavül aracı kılma girişimi, kısmen başarılı olmuş gibidir. Bu konuda İstanbul'daki darphaneye destek amacıyla açılan İzmir Darbhânesi de maliyetleri kurtarmadığı için başarılı olamamıştır. Bunun temel nedeni piyasanın ihtiyaç duyduğu sikke arzının yeterli ölçüde karşılanamamasıdır. Buna bağlı olarak ticaret dünyası ve halk eksik ve züyuf sikkeleri kullanmaya devam etmiştir. 18. yüzyıl boyunca belirli aralıklarla gönderilen emirnameler, ticaret dünyası ve halk nezdinde yeterince karşılık bulamamış görünmektedir. Sikke tebdil girişimlerinin belirlenen hedeflere ulaşmasında para arzının yetersizliği, toplumu eksik vezin ve ayardaki sikkeleri kullanmaya itmiştir. Yeni basılan Osmanlı sikkelerinin piyasada diğer sikkelerin yerini alamaması senyoraj gelirinin düşmesine neden olmuş olmalıdır. Para arzının yetersizliği, kıymetli maden içerikleri nominal değerinin altında olan sikkelerin normal bir şekilde tedavül görmesini sağlamıştır. Diğer bir ifade ile yarı itibari para konumuna düşmüş sikkeler, nominal değerleri ile tedavül görmeye devam etmiştir. Bu bize sağlam para arzının yeterli olmadığı durumlarda eksik vezin ve ayardaki paraların toplum tarafından karşılıklı mutabakat çerçevesinde tedavül edebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bu bir şeyin para

vasfını –tedavül aracı özelliğini- kazanabilmesi için toplumsal mutabakatının gerekli olduğunu göstermektedir. Bireyler eksik vezin ve ayardaki paraları, devletin resmi tarifesinden değiştirip kayıplarını realize etmekten kaçınarak kullanmaya devam etmişlerdir. İzmir ve çevresinde ticaret kesimi ile bireylerin emirlere rağmen tedavülü yasak kılınan paralar konusundaki refleksleri bunu açık bir şekilde göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Darphâne-i Âmire Defterleri (DRB.d): nr. 164, nr. 970

Ali Emirî Mustafa II (AE. SMST.II): nr. 14-1395

Divan-ı Hümayun Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNS. MHM_d.): nr. 131/414

Araştırma ve İnceleme Eserler

AL, Hüseyin, "İstanbul Gümüşçüleri, 1714-1824", *Osmanlı İstanbulu IX*, Ed. Feridun M. Emecen ve Ali Akyıldız, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2024, s. 53-71.

ARBID, Walid, Salgur Kancal, Jean-David Mizrahi ve Samir Saul, "Monetary Shortage and the Ottoman Economy: Late Seventeenth to the late Eighteents Centuries", *Trade and Money: The Ottoman Economy in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries*, Ed. Elena Frangakis-Syrett, ISIS Press, İstanbul 2007, s. 49-75.

BAĞIŞ, Ali Ihsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Mùslimler. Kapitülasyonlar, Beratlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye tüccarları 1750-1839*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.

BAUDEN, Frédéric, *İzmir Gezisi, Antoine Galland'ın Bir El Yazması (1678)*, Çev. Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2003.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni İle İlgili Belgeler", *Belgeler Dergisi*, 4/7-8, 1967, s. 49-78.

BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk, "Osmanlı Taşra Darbhâneleri (1697-1758)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 29, 2013, s. 27-76.

_____, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

_____, "İstanbul'da Doğan Bir Osmanlı Sikkesi: Kuruş", *Osmanlı İstanbulu VI*, Ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız ve Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 399-415.

_____, "Guruş", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Ed. Kate Fleet, Gudrun Kramer, Denis Matringe, John Nawas ve Everett Rowson, Brill, Leiden 2019, s. 55-56.

_____, "Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 47, 2022, s. 345-384.

CARIM, Fuad, *Venezuela'lı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hatıratı, Yazar ve Seyyah Jean Chardin'in Anlattığı Kalp ve Para Ticareti*, Berksoy Matbaası, İstanbul 1965.

CHARDIN, Jean, *Chardin Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

CIPOLLA, Carlo, *Neşeli Öyküler*, Çev. Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

ÇAKIR, Baki, "Kese", *DİA*, İstanbul 2019, Ek 2, s. 42-43

DÖLEN, Emre, "Darbhâne", *Günden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s. 551-552.

ELİBOL, Numan, "16-17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tedavül Eden Gümüş Avrupa Sikkeleri Hakkında", *Osmanlı Araştırmaları*, S. LXIII, 2024, s. 115-193.

_____, "Osmanlı Arşiv Kayıtlarında Sümün (17-18. Yüzyıllar)", *Prof. Dr. M. Mehdi İlhan Anısına Tarihe Adanan Bir Ömür*, Haz. Mehmet Doğan ve Kamil Çolak, Berikan Yayınevi, Ankara 2022, s. 103-126.

FRANGAKIS-SYRETT, Elena, "The Economic Activities of Ottoman and Western Communities in Eighteenth-Century Izmir", *Oriente Moderno*, 79/1, 1999, s. 11-26.

_____, *18. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Kadar İzmir Ekonomisine Bir Bakış*, Çev. Ayşegül Sabuktay, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir, Uluslararası Sempozyum***,** İzmir büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2001, s. 10.

_____, "The Ottoman Monetary System in the Second Half of the Eighteenth and in the Early Nineteenth Centuries: A View from the Provinces." *Trade and Money: The Ottoman Economy in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries,* Ed. Elena Frangakis-Syrett, ISIS Press, Istanbul 2007, s. 75-97.

GERBER, Haim, "The Monetary System of the Ottoman Empire", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 25/3, 1982, s. 308-324.

GOFFMAN, Daniel, "17. Yüzyıl Öncesi İzmir", *Üç İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992.

_____, *İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

GOFFMAN, Daniel, Edhem Eldem ve Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti, Halep, İzmir, İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

HASLUCK, Frederick William, *The Levantine Coinage*, *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, 1921, s. 39-91.

JOHNSON, Brian Davin, *The Ottoman Currency System (1687-1754)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Washington, Washington 1999.

KALLEK, Cengiz, "Kırat", DİA, C. 25, İstanbul 2002, s. 437-439.

KEPECİOĞLU, Kamil, *Tarih Lugati, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Temel Sözlüğü*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

KURU, Mehmet, *Locating an Ottoman Port-City in the Early Modern Mediterranean: Izmir 1580-1780*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto, Toronto 2017.

_____, *Osmanlı'nın Para ile İmtihanı: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Para Krizi*, Fol Kitap, Ankara 2022.

MARUFOĞLU, Sinan, "Osmanlı Taşra Eyaletlerinde Para ve Finansman Sorunları: Musul, Bağdat ve Basra Eyaletleri Örneği", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, S. 53, 2010, s. 195-214.

PAMUK, Şevket, "Kuruş", *DİA*, C. 26, İstanbul 2002, s. 458-459.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

_____, *Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2007.

SAHİLLİOĞLU, Halil, *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1958.

_____, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740*, Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1965.

_____, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya, Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *ODTÜ Gelişme Dergisi-Özel Sayı*, 1978, s. 1-38.

_____, "The Role of International Monetary and Metal Movements in Ottoman Monetary History, 1300-1750", Ed. J. F. Richards, *Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds*, Durham 1983, s. 269-304.

_____, "Mihaniki Darb Usulünün Kabulü", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İ. Ü. E. F. Yayınları, İstanbul, 1992, s. 21-36.

_____, "Darphâne", *DİA, C.* 8, İstanbul 1993, s. 501-505.

_____, *Studies On Ottoman Economic and Social History*, IRCICA, İstanbul 1999.

TELCİ, Cahit, İrfan Kokdaş, "Anadolu'da "Eramine-i Acem"i Haritalandırmak: Yollar, Hanlar, Mallar ve Gümüş", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXXVI – 2, 2022, 687-726.

TEZCAN, Betül, *XVIII. Yüzyılda Kahire Darbhânesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara 2020.

ÜLKER, Necmi, "The Emergence of Izmir as a Mediterranean Commercial Center for the French and English Interests 1688-1740", *International Journal of Turkish Studies*, 4/1, 1987.

_____, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'deki İngiliz Tüccarına Dair Ticari Problemlerle İlgili Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

ÜNAL, Neslihan, *İki Osmanlı Liman Kenti: İzmir ve Selanik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015.

WALLERSTEIN, Immanuel, Faruk Tabak, "Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz ve Avrupa, Dünya Ekonomisi (1560-1800), *Yeni Türkiye*, C. XXXII, 2000.

YILMAZ, Fikret, Sabri Yetkin, *İzmir Kent Tarihi*, İzmir Liseleri Sertifikalı Kent Tarihi Konferansları Projesi, İzmir 2002.